

Vývoj naší střední školy v letech 1933 — 1966

(Srovnání požadavků učebních osnov střední všeobecně vzdělávací školy v předmnichovské republice a v ČSSR)

NORBERT ČERNÝ

Krajský pedagogický ústav, Brno

Naše střední škola je velmi starým školským zařízením a po celá desetiletí odolávala snahám o důkladnou reformu, po níž volali pedagogové již na začátku 20. století.¹⁾

Zato po r. 1945 prošla několika reformami, které měly své přednosti i nedostatky. Ve svém pojednání chci posuzovat její vývoj hlavně na základě srovnávání jejích učebních plánů a osnov.

První velký zásah do organizace střední školy učinil zákon o jednotné škole z r. 1948. Jím byly zrušeny nižší třídy střední školy (byly spojeny se školou měšťanskou); nové gymnasium navazovalo až na 4. třídu jednotné školy a mělo jen 4 třídy. Budu je proto srovnávat jen s vyšší střední školou před r. 1948.

Tendence k jednotné škole se jeví nejen v socialistických státech, nýbrž i v některých státech kapitalistických (např. Anglie, Švédsko aj.), nebyly však v nich dosud důsledně uplatněny.

Hlavním úkolem střední školy bylo a je »dávat žactvu vyšší všeobecné vzdělání na základě zpřístupněných vědeckých poznatků a tak je uschopnit k studiu na vysokých školách«. Podstatný rozdíl je však v ideovém cíli dřívější a nynější střední školy. Dříve to byl cíl velmi neurčitý s idealistickým zaměřením: »národní kultura v rámci kultury všelidské s cílem k harmonickému vypěstění osobnosti po stránce tělesné a duševní.« Nyní v nich má být podle usnesení ÚV KSČ z r. 1959 vychováván »člověk všestranně vzdělaný a rozvítý, ovládající poznatky soudobé vědy a techniky s odbornou kvalifikací, uzpůsobenou pro práci tělesnou i duševní; tělesně zdatný člověk s novým poměrem k práci a s novou komunistickou morálkou, který dovede rozvíjet své zájmy a schopnosti ku prospěchu celku«. Rozdíl v ideovém zaměření se projevuje ve všech předmětech a v celém duchu školy.

Naše reformy po r. 1948 sledovaly zvláště demokratizaci vzdělání, což se jeví velkým zvýšením počtu jejího žactva proti první republice. S tím souvisí podstatné změny v sociálním složení žactva, zvláště vzrůst počtu žáků z dělnických a rolnických rodin. Je to umožněno jejich vyšší existenční úrovní i zlepšením péče o studující po stránce hmotné a výchovné.

¹⁾ Viz František Drtina: *Reforma středoškolská z českého hlediska*, Praha 1909.

Ač byl počet žactva střední školy proti dřívějšímu několikrát zvýšen, přece nejsme v tom směru na úrovni některých jiných států.²⁾

Funkce naší střední školy byla stanovena zákony z r. 1948, 1953 a 1960. Podle citovaného článku St. Mařana šlo o současnou realizaci dvou koncepcí: jedna — užší — dávala první místo přípravě na vysoké školy, druhá — širší — zdůrazňovala též přípravu pro odborné studium, popřípadě přípravu kvalifikovaných dělníků. Žádná nebyla realizována tak, aby její výsledky uspokojily potřeby společnosti. Proto bylo nutno zvolit jen jednu z nich, a tou je nyní příprava na vysoké školy, jak to žádá usnesení ÚV KSČ z října 1964.

Zákon z r. 1953 zasáhl nepříznivě do vývoje naší střední školy právě tím, že ve snaze umožnit středoškolské vzdělání co největšímu počtu žáků zkrátil celkovou vzdělávací dobu středoškoláka z třinácti na jedenáct let. Vytvoření jedenáctileté střední školy (JSŠ) bylo důsledkem netvořivého přejímání sovětských zkušeností a bylo ovlivněno ovzduším kultu osobnosti.³⁾ Kladem bylo, že JSŠ byly zřizovány i v menších místech, což rozšířilo možnost získat středoškolské vzdělání. Ale tyto malé JSŠ nemohly dobře plnit svůj úkol pro nedostatky po stránce věcné i personální, a proto dochází k jejich rušení.

Tím ovšem není popřena idea, aby co největší počet žáků získal plné středoškolské vzdělání, jak to důrazně žádá O. Pavlík,⁴⁾ který doporučuje středoškolské vzdělání i pro učňovský dorost.

Nedostatkem reforem, zvláště z r. 1953, bylo, že byly prováděny příliš rychle, bez předběžného výzkumu, r. 1953 dokonce naráz bez ohledu na ucelenost vzdělání tehdejší studující mládeže. Způsobilo to nejen škody na vzdělání žactva, ale i otřesení důvěry občanů ke škole a k orgánům, které ji řídí.⁵⁾

Organizační změny a nová ideologická základna střední školy mají ovšem velký dosah v učebních plánech a osnovách. Projevuje se to uplatněním marxistického světového názoru ve společenskovědních předmětech, sladěním matematickopřírodovědních předmětů se základy vědeckého světového názoru, upevněním podílu vzdělání polytechnického a v nejnovější době (od r. 1965) i zavedením diferenciací (větev přírodovědná a humanitní). Jsou to ideje, které se uplatňují i v jiných socialistických zemích, zvláště v SSSR, a které mají ohlas i v jiných státech.⁶⁾

Výchově a vzdělání mládeže a jejímu ideologickému zaměření věnoval velkou pozornost i nedávný XIII. sjezd KSČ. Bylo v tom směru poukázáno na jisté nezdravé zjevy u některých studentů středních a vysokých škol a dány směrnice do budoucna.⁷⁾

Není možno v krátké studii důkladně vyličit celý vývoj naší střední školy.

²⁾ Stanislav Mařan cituje v článku *K dvaceti letům vývoje SVVŠ v Československu* (Učitel'ské noviny, V, č. 42 ze dne 20. 10. 1965) statistiku UNESCO, podle níž je ve 13 státech v procentech více středoškolského žactva než u nás. (Jsou to např. Japonsko, Kanada, NSR, Nizozemsko, Norsko, Velká Británie, USA aj.)

³⁾ Viz čl. B. Kujala: *Vývoj naší jednotné školy*. Socialistická škola, VI, str. 139.

⁴⁾ O. Pavlík: *Hlavná příčina súčasných zmien v škole a vo výchove*. Jednotná škola, XVIII, str. 385—398.

⁵⁾ Fr. Singule: *Střední škola prochází významnými změnami*. Socialistická škola, VI, str. 210—212.

⁶⁾ Fr. Singule: *Modernizace obsahu vyučování v současném světě*. Učitel'ské noviny, XVI, č. 8.

⁷⁾ Viz Učitel'ské noviny, XVI, č. 23 *Výchova a vzdělání v duchu socialismu*; č. 24 článek Josefa Havlíka: *Principiálnost a důslednost ve školství*.

Věnujeme proto hlavní pozornost vývoji učebních plánů a učebních osnov od roku 1933.

Vývoj předmnichovské střední školy

Ač to zní podivně, přece je nutno konstatovat, že naše střední školy měly až do r. 1948 základ úctyhodně starý. Byl jím tzv. Organizační nástin rakouských pedagogů Exnera a Bonitze z r. 1848;⁸⁾ dožil se tedy sta let!

Na tomto základě byla téměř nezměněně organizována gymnasia. Postupem času však docházelo k diferenciaci středních škol. Dělo se to tak, že se učební látka přizpůsobovala různě stanoveným cílům, ale její jádro se v podstatě neměnilo. Tak se postupně vyvinuly vedle gymnasií různé typy středních všeobecně vzdělávacích škol. Do r. 1938 bylo u nás pět typů středních škol:

1. Tzv. *klasická gymnasia*. Měla osm tříd a připravovala hlavně pro studium universitní. Základem vzdělání byly klasické jazyky latina a řečtina. Časem pozbývala gymnasia přitažlivosti, takže ze 111 v r. 1919 jich zbylo v roce 1937 jen 29.

2. *Reálky*. Kdežto gymnasia jsou u nás původu starého, reálky byly u nás až do poloviny 19. století v nesmělých počátcích. V přepracovaném Nástinu Exnera a Bonitze z r. 1849 jsou uvedeny jako druhý základní typ střední školy,⁹⁾ ale těžko se prosazovaly. Teprve r. 1868 byly rozšířeny z šesti tříd na sedm a r. 1869 byla na nich zavedena maturitní zkouška. Protože zákonodárství o reálkách bylo tehdy na rozdíl od gymnasií přiznáno samým zemím, byly mezi reálkami jednotlivých částí říše, i mezi Čechami a Moravou, značné rozdíly,¹⁰⁾ které se časem vyrovnaly. Reálky připravovaly žactvo hlavně k návštěvě vysokých škol technických. Později byly hojně proměňovány v reálná gymnasia, takže z 85 reálek v r. 1919 jich u nás zbylo r. 1937 jen 40.

3. *Reálná gymnasia* byla zakládána po r. 1908. Od klasických se lišila hlavně tím, že se v nich místo řečtině učilo francouzštině. Jejich počet vzrůstal. R. 1919 jich bylo v ČSR jen 50, r. 1937 však 204, takže se staly hlavním typem střední všeobecně vzdělávací školy na území ČSR.

4. Rovněž *reformní reálná gymnasia* byla zakládána po r. 1908. Jejich první čtyři ročníky měly stejnou osnovu jako reálky, ve vyšších ročnících byl zaveden vedle francouzštiny také jazyk latinský. R. 1919 byly na našem území jen 3, r. 1937 jich bylo 35.

5. Kromě toho byla u nás tři německá vyšší reálná gymnasia s velmi složitou organizací.

Hned r. 1919 byla požadována reforma středních škol, ale pro různost názorů k ní nedocházelo. Teprve r. 1933 došlo k, částečné reformě vyhlášením pokusných učebních osnov (tzv. Dérerova reforma). Jí byl až na rozdíl ve vyučování cizím jazykům zaveden jednotný obsah prvních čtyř tříd střední školy. Vyšší třídy zůstaly diferencovány, jak již bylo uvedeno, ale i jejich osnovy byly upraveny. Vycházíme proto při dalších úvahách z těchto osnov, jež byly v podstatě platné až do r. 1948.

Pro úplnost ještě uvádím, že před Mnichovem bylo v ČSR 311 středních vše-

⁸⁾ Platnost tohoto Entwurfu byla r. 1850 rozšířena na Uhersko, takže se na Slovensku střední školy vyvíjely na stejném základě jako v českých zemích.

⁹⁾ Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich. Viz Kádner: *Vývoj a dnešní soustava školství*, díl I, 233.

¹⁰⁾ Viz citované dílo O. Kádnera, str. 258—259.

obecně vzdělávacích škol, a to 176 českých, 46 slovenských, 78 německých, 8 maďarských, 1 polská, 5 ukrajinských (tzv. podkarpatoruských) a 3 hebrejské.

Vývoj středních všeobecně vzdělávacích škol po r. 1945

Za okupace fašisté naše střední školství úplně rozrušili, proto nebudeme přehlížet k poměrům v těch dobách. Po r. 1945 jsme střední školy zase obnovovali. Prozatímní osnovy z r. 1945 navazovaly na osnovy z r. 1933, ale dávaly celému vyučování nový ideový základ. Skutečně novou střední školu vytvořil teprve zákon z 21. 4. 1948 o základní úpravě jednotného školství. Jím byla konečně i střední škola postavena na nový základ, což nedokázala předmnichovská republika za celou dobu svého trvání.

První čtyři ročníky všech středních škol byly spojeny s bývalou měšťanskou školou a nově vzniklý školský útvar byl pojmenován v rozporu s dosavadní tradicí i s nynějším stavem střední školy. Z 5. až 8. tříd gymnasií a reálných gymnasií bylo utvořeno čtyřtřídní gymnasium, pro něž byly vydány osnovy r. 1949.

Tato reforma neměla bohužel dlouhého trvání. Již r. 1953 byla gymnasia zrušena a spojením s nižšími ročníky byla vytvořena jedenáctiletá střední škola (JSŠ) pro žactvo od 6 do 17 let. V ní bylo základní všeobecné vzdělání zkráceno z 9 roků na 8 a vyšší, vedoucí k maturitě, ze 4 na 3 roky. Všechny tyto změny byly provedeny tak, že 9. ročník školní docházky byl ihned zrušen a žáci 3. tříd gymnasií po krátkodobém kursu maturovali. Jelikož dřívější osnovy rozdělovaly učivo všeobecně povinné školy na 9 roků a gymnasií na 4 roky, odpadly zrušením posledních tříd některé partie učiva ke škodě vzdělání žactva.

Osnovy pro JSŠ byly vydány r. 1954 a upraveny r. 1957. R. 1958 byly vypracovány nové, pokusné osnovy pro dvanáctileté střední školy, které měly 8 ročníků povinných a 4 výběrové. Začalo se podle nich vyučovat v některých větších místech, ale než mohly být vyzkoušeny, bylo r. 1960 rozhodnuto prodloužit povinnou školní docházku z 8 na 9 let, čímž vznikla základní devítiletá škola jako samostatný školní útvar. Poslední 3 roky JSŠ byly také osamostatněny a tak jsme došli r. 1960 k nynější tříleté střední všeobecně vzdělávací škole. Na rozdíl od r. 1953 byla proměna prováděna postupně. Osnovy pro SVVŠ byly schváleny r. 1961.

Stálé změny rozrušovaly chod školní práce a měly nepříznivý vliv na úroveň absolventů střední školy.

Důležitým článkem školské soustavy jsou střední školy pro pracující, které mají úroveň SVVŠ. Při dalších úvahách k nim nebudeme přehlížet, neboť jejich osnovy se podstatně neliší od osnov pro SVVŠ.

Není možno v této studii sledovat, jak se projeví uvedené změny v osnovách všech shora uvedených typů středních škol. Budeme proto srovnávat jen osnovy pro reálná gymnasia z r. 1933 s osnovami pro gymnasia z r. 1949 a s osnovami pro SVVŠ z r. 1961, jakož i s jejich úpravou, která začala r. 1965.

Tentokrát nejde o změnu školské organizace, nýbrž o úpravu studia na SVVŠ. Podnět k ní dalo usnesení ÚV KSČ z 23. 10. 1964, jež uložilo MŠK, aby provedlo takové úpravy, jež by zlepšily přípravu absolventů SVVŠ ke studiu na vysokých školách. První etapa těchto úprav začala 1. 9. 1965, kdy se počínaje 1. třídou

SVVŠ zavádějí dva studijní směry: přírodovědný a humanitní.¹¹⁾ Pro každý z nich vydávalo MŠK upravené učební osnovy a učební plány.¹²⁾ Poněvadž jsou úpravy prováděny postupně, nenarušují práci ve škole. Celková časová tíseň na tříleté SVVŠ však nedovolila, jak píše v citovaném článku inž. Josef Havlíček, »ani při zavedení dvou směrů studia hlubší rozlišení hlavních, pro danou větev charakteristických předmětů«.

Snaha socialistického školského systému o zevšeobecnění docházky do střední školy

Mezi starší střední školou a nynější SVVŠ jsou zásadní rozdíly v tom, jak která z nich slouží, popřípadě sloužila vzdělání nejširších vrstev lidu.

To je patrné již z počtu žáků, kteří ji navštěvují. Ve školním roce 1937-38 bylo do prvních tříd všech obecných škol v ČSR zapsáno asi 275 000 dětí, ale maturovalo na všech středních všeobecně vzdělávacích školách jen asi 7 600 žáků, což jsou necelá 3 %. Poměrně malý počet maturantů měl příčiny sociální; střední školy byly přístupné jen místnímu nebo okolnímu žactvu a z ostatních těch, které mohli rodiče vydržovat v sídle střední školy. Tím se třídní charakter střední školy prohluboval.

Nyní chodí do střední školy mnohem více žáků a kromě nich mnoho pracujících studuje při zaměstnání. Ve školním roce 1963-64 bylo ve 3. ročnících SVVŠ (maturitních) asi 23 000 žáků, ve 3. ročnících středních škol pro pracující asi 5000, celkem tedy 28 000 maturantů, což je 11 % vzhledem k počtu dětí, které začaly toho roku chodit do školy (asi 255 000). Dává tedy nynější školská soustava daleko většímu počtu mládeže příležitost k dosažení středního školního vzdělání.

Škoda, že si dřívější statistika nevšímalá sociálního složení žactva. Ve školním roce 1933-64 bylo na SVVŠ s denním studiem 41 % žáků původu dělnického, 6 % zemědělského a 53 % jiného.

Nynější SVVŠ má také nepoměrně lepší ideově výchovnou péči. Je součástí a důležitým prostředkem komunistické výchovy, vede k osvojení vědeckého světového názoru.

Volitelné předměty podle osnov z roku:

1933: deskriptivní geometrie nebo některý další cizí jazyk;

1949: latina nebo deskriptivní geometrie;

1961: deskriptivní geometrie, praktická cvičení z fyziky, chemie nebo z biologie, výtvarná nebo hudební výchova, konverzace v dalším cizím jazyce;

1965: přírodovědná větev: latina, výtvarná výchova, technické kreslení; humanitní větev: další cizí jazyk, výtvarná výchova, deskriptivní geometrie.

Nepovinné předměty podle osnov z roku:

1933: náboženství, jazyk řecký, další cizí jazyk, praktická cvičení přírodovědná, zpěv, ruční práce, domácí nauky (pro dívky), těsnopis, kreslení;

1949: jazyk latinský nebo deskriptivní geometrie, jestliže si je žák ne zvolil jako předmět volitelný, další cizí jazyk;

¹¹⁾ Viz čl. Josefa Havlíčka: *O úpravě studia na SVVŠ*. Učitel'ské noviny, XV, seš. 23 ze dne 9. 6. 1965.

¹²⁾ Věstník MŠK, roč. XXI, seš. 21: Změna v pojetí obsahu studia na středních všeobecně vzdělávacích školách, str. 197 n.

Tabulka 1. Srovnání učebních plánů 5. až 9. roč. reálného gymnasia podle osnov z r. 1933, 1. až 4. roč. gymnasia podle osnov z r. 1949, základního typu SVVŠ podle osnov z r. 1961 a přírodovědné a humanitní větve SVVŠ podle úpravy z r. 1965 a 1966

Název předmětu, popř. jeho dřívější název	Celkový počet týdenních vyučovacích hodin podle osnov z roku				
	1933	1949	1961	1965 (1966)	
				větev přírod.	human.
Český (slovenský) jazyk a literatura	13	15	10	10	12
Ruský jazyk	—	11	6	6	8
Německý jazyk	11	—	—	—	—
Další cizí jazyk	18	11	8	9	12
Latina	20	—	—	—	6
Občanská výchova (občanská nauka)	—	4	3	—	—
Psychologie a logika. Filosofie (úvod do filosofie)	3	4	—	4	4
Dějepis	9 $\frac{1}{2}$	8	6	6	7
Zeměpis	5 $\frac{1}{2}$	6	4	5	5
Matematika	10	13	12	15	12
Deskriptivní geometrie	—	—	—	4	—
Fyzika	6	7	10	13	10
Chemie	4	6	6	9	7
Biologie a geologie (biologie, přírodopis)	7	8	6	10	8
Základy výroby	—	—	24	4	4
Tělesná výchova (tělocvik)	8	8	9	9	9
Výtvarná výchova	—	4	—	—	—
Hudební výchova	—	4	—	—	—
Volitelné předměty	4	11	4	4	4
Celkový počet vyučovacích hodin	119	120	108	108	108
Nepovinné předměty	8	8	6	6	6

1961: rozšířené vyučování v matematice, konverzace v živém jazyce, latina, geologie a mineralogie, technické kreslení, praktická cvičení v přírodovědeckých předmětech, výtvarná výchova, hudební výchova, sportovní hry;

1965: větev přírodovědná: konverzace v živém jazyce, hudební výchova, sportovní hry; větev humanitní: tytéž předměty.

Poznámky k učebním plánům: učební plán z r. 1933 měl v 8. ročníku 3 hodiny vlastivědy (dějiny a zeměpis ČSR), dále 8 hodin dějepisu a 4 hodiny zeměpisu. Hodiny vlastivědy byly v přehledu rozděleny mezi dějepis a zeměpis.

Z počtu hodin fyziky, chemie, biologie s geologií se má věnovat podle osnov z r. 1965 na přírodovědné větvi SVVŠ v každém ročníku po 1 hodině praktickým cvičením.

Nebylo přihlédnuto k přechodné úpravě učebních osnov pro školní rok 1964-65 a pro roky 1965-67. Rovněž pro úsporu místa se nebudeme zabývat

učebním plánem pro pokusné varianty osnov z r. 1961 (matematicko-fyzikální a biologická).

Srovnání textu učebních osnov jednotlivých předmětů *Český—slovenský jazyk a literatura*

Počet hodin vyučovacího jazyka byl r. 1961 proti r. 1949 snížen o třetinu (z 15 na 10), v humanitní větvi SVVŠ bylo provedeno částečné zvýšení na 12. Vzhledem k tomu, že jsou nyní vyučovací jednotky pětáctýřicetiminutové proti padesátiminutovým v dřívějších osnovách, je rozdíl ještě větší. Je přirozené, že se důsledky toho projevují i ve výsledcích vyučování, jak je patrné z průzkumu, o němž byla podána zpráva v Učitelských novinách.¹³⁾

Času bylo ušetřeno značnou redukcí hodin mluvnice v domněnku, že ji žáci ovládají ze ZDŠ, což se ukázalo jako omyl. Dále byla podstatně omezena a zhuštěna literatura starší doby, jenže 7 hodin na přehled vývoje českého a slovenského písemnictví do národního obrození je přece jen málo. Podle osnov z r. 1933 se učilo o tomtéž období asi 40 hodin, osnovy pro gymnasia z r. 1949 předepisují na ně 43 hodin. Redukce je tedy neúměrná.

Osnovy rozlišují vyučování českému jazyku a literatuře. Učivo z literatury nebylo v osnovách z r. 1933 podrobně stanoveno, kdežto osnovy z r. 1949 a 1961 uvádějí, kolik hodin se má věnovat jednotlivým literárním směrům a osobnostem. V osnovách z r. 1949 byl věnován hlavní zřetel klasikům (podobně jako ve vyšších ročnících základní školy), takže se o klasicích a o několika jiných starších spisovatelích učilo po několik let a žádala se po žácích i individuální četba jejich děl. Zato byli téměř zcela opominuti současní spisovatelé a málo pozornosti se věnovalo i literatuře mezi dvěma válkami. Snaha přiblížit žactvu literární dědictví byla sice dobrá, ale každoroční vyučování o těchž autorech nepřispívalo k zájmu žáků o ně.

Osnovy z r. 1961 věnují daleko více pozornosti než dřívější literatuře mezi dvěma válkami a nezapomínají ani na literaturu současnou, ale děje se to mezerovitě. Tak např. z novějších slovenských básníků uvádějí jen J. Kostru a P. Horova. Starší slovenské literatuře je věnováno poměrně dosti pozornosti. Také poučení o ruské a sovětské literatuře je přiměřené, ale o ostatní světové literatuře se žáci dověděli velmi málo.

Kladem osnov z r. 1961 je nové pojetí literární výchovy, rozšíření zřetele na jiné prostředky výchovy uměním (např. výchova filmového diváka) a lepší propracovanost slohového výcviku. Největším nedostatkem je opomenutí systematického výcviku mluvnického, žádá se toliko opakování a procvičování učiva ze ZDŠ.

Upravené osnovy z r. 1966 ponechávají celkem učivo z r. 1961 bez podstatných změn, ale někde je upravují a doplňují. Osnova je stejná pro větev přírodovědnou i humanitní. Zvýšeného počtu hodin na humanitní větvi ve 2. a 3. ročníku se má využít k hlubšímu poznání a osvojení českého jazyka a literatury. Jazykové znalosti a dovednosti ze ZDŠ se nejen opakují a procvičují, ale při probírání slohových témat se též doplňují po stránce mluvnické a fonetické. Této možnosti lze zvláště využít na větvi humanitní, kde byl počet hodin určených českému jazyku značně zvýšen.

¹³⁾ Učitelské noviny, XIV, čís. 49.

Počet hodin literatury se na přírodovědné větvi proti dřívějšímu nepatrně snižuje ve prospěch hodin českého jazyka, na humanitní větvi se zvyšuje o jednu šestinou. Ze 2. ročníku byla přesunuta do 3. ročníku literatura mezi r. 1880 a 1890. Úkol 3. ročníku je dále rozšířen zařazením nejnovějších spisovatelů a básníků českých i slovenských a větším zřetelem ke světové literatuře. Tím se dávají značné možnosti k zaktualizování vyučování literatuře na větvi humanitní, kdežto na větvi přírodovědné přibýlo dosti nového učiva při stejném počtu hodin jako v r. 1961. Záleží na vyučujícím, jak bude realizovat nové možnosti.

Ruský jazyk

Počet hodin ruského jazyka byl r. 1961 proti dřívějším osnovám snížen téměř na polovinu, v humanitní větvi SVVŠ se opět hodin přidalo. Osnovy z r. 1933 neuvádějí ruský jazyk, ač se mu mohlo učit jako volitelnému předmětu celkem ve čtyřech týdenních hodinách.

Proti požadavkům osnov z r. 1949 zdůrazňují osnovy z r. 1961 praktické cíle vyučování ruštině. Osnovy z r. 1966 žádají, aby žáci SVVŠ zvládli ruský jazyk nejen prakticky, ale i teoreticky v rozsahu daných požadavků zejména z mluvnické soustavy jazyka a slovní zásoby, která byla stanovena pro přírodovědnou větev na 2200 slov a pro větev humanitní na 2500 slov. Žáci mají být seznamováni se sovětskou skutečností, literaturou (prostřednictvím literárního čtení) a kulturou. Má u nich být rozvíjeno a posilováno přátelství k Sovětskému svazu a k ruskému lidu.

Aby se žáci dovedli vyjadřovat správně i po stránce zvukové, užívá se nyní různých moderních pomůcek (nahrávek gramofonových a magnetofonových, filmových smyček apod.).

Kladem osnov z r. 1961 i z r. 1966 je jejich lepší propracování a zdůraznění praktické stránky vyučování. Zkrácení počtu vyučovacích hodin je sice značné, ale nyní přicházejí žáci i učitelé do střední školy lépe připraveni k vyučování ruštině než v prvních letech po osvobození.

Zvýšeného počtu hodin v humanitní větvi se má využít k rozvíjení řečových dovedností, samostatného čtení, schopnosti rozumět slyšenému projevu a k lepší kvalitě ústního a písemného projevu. Mluvnické učivo zůstává v podstatě nezměněno. V přírodovědné větvi se pracuje podle stejných zásad, rozdíl bude jen ve výběru materiálů pro čtení, poslech a mluvení.¹⁴⁾

Osnovy z r. 1961 a jejich úprava z r. 1966 zmírnily dříve příliš zdůrazňovaný gramatický ráz vyučování ruštině. František Malíř to charakterizoval takto: Ve vyučování ruštině jsme prošli třemi etapami: I. (1945—1951) byla etapa nadšeneho diletantství, II. (1951—1957) etapa převrácených hodnot: vlivem Stalinových statí o jazykovědě se stala gramatika z prostředku cílem, ve III. (od r. 1957) postupně překonáváme nedostatky II. etapy.¹⁵⁾ Autor má na zřeteli školy I. cyklu, ale platí to všeobecně. Podobně Václav Cícha konstatuje v článku Úvaha nad dosavadním pojetím vyučování ruštině (Ruský jazyk, XVII, str. 128—130), že »se podařilo z bývalé gramaticko-překladové metody z padesátých let učinit podle Beljajeva metodu uvědoměle praktickou«.

¹⁴⁾ B. Březíková a M. Effenbergerová: *K vyučování ruštině v I. ročníku SVVŠ podle upraveného plánu*. Časopis Ruský jazyk, XVI, str. 18—20.

¹⁵⁾ František Malíř: *K dvacetiletému vývoji vyučování ruskému jazyku*. Ruský jazyk, XVI, str. 193—196.

Vyučování německému jazyku bylo v předmnichovské republice povinné na všech středních školách. Nyní se učí němčině jako dalšímu cizímu jazyku na základě volby žáků. Je zavedena téměř na všech SVVŠ (ovšem ne pro všechny žáky) jako volitelný další cizí jazyk.

Volitelnými dalšími cizími jazyky byly v osnovách z r. 1933 zpravidla jazyk francouzský a anglický. Osnovy z r. 1949 mají mimoto srbochorvatštinu, italštinu a španělštinu, ne však němčinu. R. 1931 se uvádí mezi volitelnými cizími jazyky i němčina, r. 1935 nebyl výběr měněn.

Podstatný je rozdíl v počtu hodin věnovaných dalšímu cizímu jazyku. Kdežto na reálných gymnasiích se učilo podle osnov z r. 1933 francouzštině (řidčeji angličtině) v 18 týdenních hodinách, přidělily osnovy z r. 1961 těmto předmětům jen 8 hodin; úprava učebních plánů z r. 1965 má na přírodovědné větvi 9, na humanitní 12 týdenních hodin dalšího cizího jazyka.

Je samozřejmé, že nelze naučit za 8 nebo 9 hodin tolik jako za 18, a není divu, že jsou stížnosti na malé znalosti cizích jazyků u žáků SVVŠ.

Osnova z r. 1961 je dobrá, náročná, ale stěží lze dosáhnout toho, co žádá. Žáci mají ovládnout cizí jazyk tak, aby dovedli správně a s porozuměním číst přiměřeně obtížné texty, rozuměli mluvenému projevu obsahujícímu známou slovní zásobu a probrané učivo, dovedli se v mezích této slovní zásoby a mluvnice vyjadřovat ústně i písemně o nejdůležitějších tématech a při četbě užívat slovníku. Slovní zásoba je stanovena na 1400 slov a frazeologických obrátů.

Upravené osnovy z r. 1966 zůstávají celkem na stejné linii, zvyšuje se však slovní zásoba na přírodovědné větvi na 1550, na humanitní větvi na 1900 slov a frazeologických obrátů. Třídy, které mají aspoň 24 žáků, rozdělují se při vyučování cizím jazykům na dvě skupiny, přičemž lze uskutečnit diferenciaci podle předchozích jazykových znalostí a jazykového nadání žáků. Učitel využívá při práci prvků programovaného vyučování a všech dostupných moderních audiovizuálních pomůcek. K tomu přistupuje ještě zvýšený počet hodin, zvláště v humanitní větvi, takže lze při správném vedení žáků dosáhnout cíle stanoveného osnovami. Jestliže si žák zvolí na humanitní větvi ještě další jazyk, vyučuje se mu ve II. ročníku podle požadavků pro I. ročník na přírodovědné větvi a ve III. ročníku podle osnovy pro II. ročník, přičemž se vzhledem k menšímu počtu hodin požadavky přiměřeně upraví.

Na humanitní větvi se prohlubují řečové dovednosti a přiměřeně se rozšíří slovní zásoba. Gramatika se nerozšiřuje a vykládá se nadále česky. Také pokud jde o konverzaci, zůstávají v platnosti dřívější směrnice s tím rozdílem, že konverzace v živém jazyce je nyní jen nepovinným předmětem, kdežto podle osnov z r. 1961 byla předmětem volitelným.¹⁶⁾

Hlubší obeznámení s cizími jazyky umožňují pokusné třídy s rozšířeným vyučováním jazykům.

Latinský jazyk

Latina, která měla podle osnov z r. 1933 na reálných gymnasiích 20 týdenních hodin, byla r. 1949 volitelným předmětem a v osnovách z r. 1961 předmětem nepovinným. R. 1965 se opět zavádí povinně na humanitní větvi SVVŠ a na větvi přírodovědné je předmětem volitelným.

¹⁶⁾ Alena Hakenová: *K vyučování dalším cizím jazykům v I. roč. SVVŠ podle nového učebního plánu*. Časopis Cizí jazyky ve škole, IX, str. 7—9.

K postupnému omezování vyučování latině na středních školách dochází na celém světě, ale v poslední době se všude ozývají hlasy na obranu jejího postavení. Důvody jsou několikéré. Latina má i v nynější době význam pro různé obory vědecké i praktické (medicína, farmacie, studium starších písemných historických materiálů aj.). Velký je její význam pro formální vzdělávání žactva a přispívá k lepšímu poznání antiky, tak důležité pro vývoj lidské kultury.

Ovšem vyučování latině nemůže již hledat hlavní cíl v četbě a ve výkladu latinských klasiků, ač ve 3. ročníku SVVŠ se předepisuje čtení jazykově snadných textů k hlubšímu poznání antiky a k všestrannému rozvoji osobnosti žáků. Hlavním úkolem latiny na SVVŠ je: uvést žáky do systému latinského jazyka a tím položit základ lingvistického myšlení žáků. Vyučování jim má dát takové znalosti latiny, aby byli schopni orientovat se v latinském textu a porozumět mu na základě slovníku; dát žákům potřebnou průpravu k používání latiny při studiu různých oborů na vysokých školách.¹⁷⁾ Praxe ukáže, zda v 6 vyučovacíh hodinách lze dosáhnout toho cíle. V latině jako volitelném předmětu na přírodovědné větvi se probere ve II. a III. ročníku učivo pro I. a II. ročník humanitní větve.

Občanská výchova (dříve občanská nauka)

Podle osnov z r. 1933 byla občanská nauka součástí vyučování zeměpisu. Podávalo se v ní základní poučení o ústavě ČSR a o právech a povinnostech občanů. Osnovy z r. 1949 zavedly občanskou nauku jako samostatný předmět do 1. a 2. ročníku gymnasia. Její obsah měl silné politické zaměření. Učilo se o státě, o ústavě, o úloze dělnické třídy v boji za socialismus, ve 2. ročníku se pak podávaly základy politické ekonomie.

Osnovy z r. 1961 zavedly místo toho občanskou výchovu, která měla podávat základní poučení z oblasti světového názoru, psychologie osobnosti, etiky, z vědeckého komunismu, o výstavbě socialistického hospodářství, ústavě ČSSR. Program byl široký, ale 1 hodina týdně nestačila na jeho splnění, zvláště když se kladl důraz na diskuse se žáky.

Dalším nedostatkem byla roztržitost poznatků, neboť nebyly uvedeny do širších souvislostí se společenskými vědami. Proto se nahrazuje občanská nauka psychologií, logikou a filosofií.

Psychologie a logika. Filosofie (dříve úvod do filosofie)

Obnovuje se v jisté formě filosofická propedeutika, již zavedly osnovy z roku 1933 pod názvem úvod do filosofie. V něm měly být podávány základní poznatky z psychologie, estetiky, etiky, logiky a přehled dějin filosofie, vše v duchu tehdejší oficiální buržoazní filosofie. Osnovy z r. 1949 ji zavedly pod názvem filosofie (jako pokračování občanské nauky) do 3. a 4. ročníků gymnasií. Proto dřívějšímu pojetí se v ní podávaly též základy filosofického a historického materialismu a přehled o boji materialismu s idealismem v dějinách lidstva.

Psychologie, logika a předmět filosofie mají uvést žactvo do základů filosofie (dialektický a historický materialismus, gnoseologie, marxistické učení

¹⁷⁾ Alena Hakenová: *Latina na střední všeobecně vzdělávací škole*. Socialistická škola, VI, 213—218.

o společnosti), etiky, psychologie a logiky, přičemž druhý ročník je věnován psychologii a logice, třetí úvod do filosofie a etiky.¹⁸⁾

Dějepis.

Počet hodin dějepisu byl proti dřívějšku zredukován o třetinu; na humanitní větví se nyní přidává jedna hodina. Napřed se probírají dějiny světové, potom dějiny ČSSR (ČSR). Postupuje se vždy od pravěku k době současné.

Proti kapitalistickému pojetí z doby předmnichovské republiky je nyní hlavním cílem dějepisného vyučování vést žáky k poznání, že rozhodujícím činitelem ve vývoji dějin jsou materiální podmínky života společnosti a že lidstvo spěje k společnosti komunistické. Nedostatkem současných osnov a zvláště učebnic je, že podávají málo historických faktů a společenských souvislostí, nutných k pochopení tezí historického materialismu, takže žáci nedovedou někdy dobře pochopit současný stav a perspektivy vývoje společnosti na základě poznání minulosti, což je nejdůležitějším příspěvkem dějepisu k vytváření a upevnění světového názoru žáků.

Na přírodovědné větví zůstávají osnovy z r. 1961 beze změny. Z celkového počtu šesti hodin se věnuje polovina dějinám světovým a polovina dějinám ČSSR (počítá se s nimi od druhého pololetí 2. ročníku). Na humanitní větví byla přidána dějepisu ve 3. ročníku 1 hodina a učí se tam dějinám ČSSR. 1. a celý 2. ročník na humanitní větví je věnován dějinám světovým. Tím bylo umožněno klidnější procvičování obecných dějin a souvislý výklad dějin národních.¹⁹⁾

Zeměpis

Počet hodin zeměpisu byl učebním plánem z r. 1961 rovněž zredukován proti r. 1949 o jednu třetinu. Tento zmenšený počet vyučovacích hodin je v rozporu se vzrůstajícím obsahem vyučování zeměpisu, neboť po rozpadu koloniální soustavy se politické a hospodářské poměry světa velmi zkomplikovaly.

Velkým nedostatkem osnov z r. 1961 bylo, že kromě zredukování vyučování o kapitalistických státech a rozvojových zemích byl téměř úplně vypuštěn zeměpis všeobecný. Proto je nová úprava osnov z r. 1966 zavádí v rozsahu jedné hodiny týdně ve 3. ročníku, kde se dosud zeměpisu nevyučovalo. Žáci si tam mají doplnit a utřídit znalost obecných kartografických, fyzikálně zeměpisných a hospodářskozeměpisných pojmů; hlavní obsah vyučování však tam tvoří světový fyzický a hospodářský zeměpis. Byla proto z 2. ročníku vypuštěna partie Přehled světové socialistické soustavy a získaný čas byl věnován prohloubení vyučování o ČSSR a o ostatních socialistických zemích, včetně Jugoslávie, která k nim ve dřívějším pojetí nebyla zařazena.

Celkem lze říci, že nyní se učí o socialistických státech důkladněji než dříve, ale žáci se velmi málo dovědí o jiných zemích (tak např. o USA a Kanadě se učí celkem ve čtyřech hodinách, o Africe v šesti). Velkým kladem osnov zeměpisu je úplně nové ideové zaměření. Zdůrazňují se poznatky politickohospodářské, nepamíná se ani na regionální princip.²⁰⁾

¹⁸⁾ M. Rosenzweig: *Filosofické vzdělání žáků střední školy*. Socialistická škola, VI, 270—274.

¹⁹⁾ Jan Jersák: *Dějepis na humanitní větví SVVŠ*, časopis Dějepis a zeměpis ve škole, VIII, 33—34.

²⁰⁾ Jos. Doubrava: *Zeměpis ve III. ročníku SVVŠ*. Dějepis a zeměpis ve škole, VIII, 17—19.

Počet hodin matematiky má od r. 1933 stoupající tendenci. V přírodovědné větvi je nyní za 3 roky o polovinu více hodin matematiky, než měla na vyšším reálném gymnasiu za 4 roky. Celkový ráz osnov se však do té míry nezměnil.

Při srovnání osnov z r. 1933 a 1961 zjišťujeme, že na reálném gymnasiu bylo po r. 1933 rozšířenější učivo z analytické geometrie, byly zařazeny i základy počtu pravděpodobnosti, grafy a bylo prohloubeno učivo o goniometrických funkcích. Také osnovy z r. 1948 měly i základy počtu pravděpodobnosti a statistiky, kdežto r. 1961 byly zařazeny i práce topografické a základy nerovnosti.

Větší rozdíly jsou v pojetí učiva. R. 1933 se zdůrazňuje osvojení jednotlivých vědomostí a dovedností matematických: »Počítání... Užívání tabulek. Prohloubení funkčního myšlení. Řešení úloh.« Jen někde jsou náznaky hlubšího filosofického pojetí matematiky. V osnovách z r. 1949 a 1961 se naproti tomu zdůrazňuje důležitost matematického myšlení pro vytváření vědeckého světového názoru. Ve smyslu usnesení ÚV KSČ se má žactvo nejen vyzbrojit po stránce matematické k umožnění dalšího vzdělání, ale uschopnit i pro práci v různých oborech národního hospodářství a kultury. Žáci mají být vedeni k samostatnosti v práci a k aktivitě.

Úprava osnov z r. 1966 ponechává ideové založení matematiky beze změny, ale osnovy pro přírodovědnou větev jsou prohloubeny a doplněny: v 1. ročníku jsou zavedeny nově množiny, ve 2. ročníku kombinatorika a posloupnosti (ty jsou na humanitní větvi až ve 3. ročníku) a do 3. ročníku přírodovědné větve je zařazen úvod do infinitezimálního počtu a do počtu pravděpodobnosti, axiomy, definice, věty a její důkazy. Je to v podstatě učivo, které bylo v osnovách pro pokusnou matematicko-fyzikální variantu osnov z r. 1961, kdežto na humanitní větvi je učivo v podstatě stejné jako na základním typu SVVŠ podle osnov z r. 1961.²¹⁾

Deskriptivní geometrie

V dřívějších osnovách byla předmětem volitelným, na přírodovědné větvi se stala povinným předmětem se čtyřmi hodinami týdně, na humanitní větvi je nadále předmětem volitelným se stejným počtem vyučovacích hodin a se stejným obsahem. Podle osnov z r. 1933 si mohl žák volit mezi deskriptivní geometrií a některým živým jazykem, podle osnov z r. 1949 mezi deskriptivní geometrií a latinou. Učilo se jí tehdy ve všech třídách gymnasia celkem 11 hodin týdně. Osnovy z r. 1931 mají v podstatě stejné požadavky jako osnovy z r. 1933 (i stejný počet hodin), r. 1949 měly mnohem širší učivo a zvláště bylo mnoho rýsování. Na omezení rýsování si stěžují vysoké školy technické. Proti dřívějším osnovám se nyní zdůrazňuje řešení praktických úloh s technickými náměty, čímž mají žáci nabýt porozumění pro technické výkresy.

Fyzika.

Počet hodin byl proti r. 1933 zvýšen o 66 %, na přírodovědné větvi podle úpravy osnov z r. 1966 více než o 100 %. Je to důsledek ohromného rozvoje

²¹⁾ Ladislav Krkavec: *K vyučování matematice a deskriptivní geometrii na SVVŠ. Matematika ve škole*, XVI, s. 16–28. — A. Minárik: *Nové snahy o modernizaci obsahu vyučování matematiky na SVVŠ. Jednotná škola*, XVIII, 226 n.

fyzikálních věd a jejich významu pro soudobou techniku i pro vytváření vědeckého světového názoru. Proti dřívějšímu chápání fyziky jako vědy samé o sobě zdůrazňuje nové osnovy její význam pro polytechnické vzdělání. Dosahuje se toho teoretickým i praktickým seznámením žactva s fyzikálními základy techniky a technologickými postupy nejdůležitějších odvětví.

Ke komunistické výchově přispívá fyzika hlubším studiem podstaty fyzikálních jevů, poznáváním příčinných vztahů mezi nimi, materialistickým vysvětlováním fyzikálních pojmů.

Samostatná práce ve fyzice se posiluje na humanitní větví v povinných laboratorních pracích (asi 12 hodin ročně), kdežto na přírodovědné větví připadá ze zvýšeného počtu týdenních hodin fyziky 1 hodina na povinná praktická cvičení z fyziky. Proto je možno posílit vyučování fyzice každoročně o 12 hodin proti humanitní větví. Obsah vyučování se však nerozšiřuje o nová témata; získaného času se využije k důkladnějšímu procvičení obtížnějších témat, některá témata se přitom rozšiřují o nová hesla.²²⁾

Textové srovnání osnov z r. 1933 a 1951 není možné, neboť r. 1933 byly jen na několika řádcích vyjmenovány nauky, o nichž se má učit. O ideové stránce vyučování se v nich nemluví. Ta se objevuje až v osnovách z r. 1949. Ve všech těchto osnovách je též zařazena astronomie.

Chemie

Velký význam chemie pro obecné a polytechnické vzdělání i pro přípravu k dalšímu studiu a pro práci téměř ve všech výrobních odvětvích byl důvodem, proč je počet hodin chemie proti dřívějšímu zvýšen na humanitní větví o 75 %, na větví přírodovědné dokonce o 12 %. Také struktura osnov je zcela jiná, vědecktější, a jejich zaměření směřuje k vytváření materialistického světového názoru a ateistického přesvědčení. Spojení školy se životem se uplatňuje stálými poukazy na využití chemických poznatků v různých oborech hospodářského života.

Vlastním teoretickým základem chemie na SVVŠ podle osnov z r. 1961 je elektronová teorie a periodický zákon v chemii anorganické, strukturální teorie v organické chemii. Tím se nové osnovy podstatně liší od dřívějších. Učivo z obecné chemie je rozloženo podle věcných souvislostí do všeho vyučování. Jako samostatná kapitola je do 3. ročníku zařazen výklad o makromolekulárních látkách, neboť je to obor, který se stále rozvíjí. Na závěr se učí žáci některým poznatkům z biochemie, aby hlouběji pochopili fyziologii organismů.

Úprava osnov z r. 1966 obsah vyučování chemii v podstatě nezměnila, jen přirozená a umělá radioaktivita se bude probírat již v 1. ročníku při tématu Stavba atomů. Zvýšení počtu hodin v 1. ročníku (ze dvou na tři v humanitní a na čtyři v přírodovědné větví) umožnilo, aby se v 1. ročníku probírala celá chemie anorganická (dříve se jí učilo až do pololetí ve 2. ročníku), ve 2. ročníku chemie organická, jež se dokončí ve 3. ročníku. Tam se také všechno učivo shrne a prohloubí i ve vztahu k perspektivám rozvoje chemické vědy a chemického průmyslu.

Obsah učiva je v obou větvích podstatně souběžný, počet hodin v 1. a 2. ročníku je na přírodovědné větví rozšířen o jednu hodinu týdně, věnovanou

²²⁾ Jos. Bartůňek: *Vyučování fyziky na SVVŠ ve škol. roce 1965/66*. Časopis Fyzika ve škole, IV, 41 n.

praktickým cvičením. Na humanitní větvi se koná ročně 6 až 9 praktických cvičení po dvou hodinách na úkor ostatního vyučování, kdežto na přírodovědné větvi se doby, kdy se konají laboratorní práce, využívá k prohloubení učiva. Na obou větvích jsou povinné nejméně dvě exkurze ročně do závodů chemického a potravinářského průmyslu.

Nové osnovy odpovídají současnému stavu vědy. S osnovami z r. 1933 se po této stránce nedají srovnávat.²³⁾

Biologie a geologie (dříve přírodopis)

Osnovy z r. 1933 a 1949 mají přírodopis, v němž se učilo mimo biologii i mineralogii a geologii. Tyto obory odpadly z osnov r. 1961 v předpokladu, že žáci ovládají geologii a mineralogii ze ZDŠ, což se bohužel praxí nepotvrdilo. Proto byla geologie s příbuznými vědami při úpravě osnov r. 1965 opět zařazena do učebního plánu SVVŠ a počet hodin spojeného předmětu byl proti r. 1961 zvýšen o dvě.

Srovnáme-li text osnov z r. 1933 a 1961, zjistíme, že se dříve probírala některá témata biologie důkladněji, hlavně pokud se týče systematiky. Těžiště učiva v nových osnovách však není v probírání systematiky, nýbrž v teoretickém a praktickém poznávání života rostlin a živočichů se zřetelem k významu těchto poznatků pro vědu, výrobní práci a zdravotnictví. Vůbec má nyníjší vyučování (stejně i r. 1949) nový ideový základ, ač i osnovy z r. 1933 měly některá témata, jež ukazují na materialistické zaměření vyučování, např. Člověk jako biologický jev, Přírodovědný světový názor. Osnovy od r. 1949 ovšem toto materialistické pojetí biologie uplatňují důsledně. Jejich teoretickým základem je darwinismus, mičurinské a Pavlovovo učení. Vyučování se opírá o základ dialektického materialismu a vyzbrojuje žáky proti vlivům idealistických názorů. Vede žáky k pochopení, že hmota je nositelem všeho přírodního dění, tedy i života, že příroda je jediný a proměnlivý celek. Sepětí biologického a geologického vyučování se životem, zejména s otázkami rozvoje našeho zemědělství, zdravotnictví, hornictví, lomařství, stavebnictví, lesnictví, přispívá k výchově socialistického vlastenectví, k pochopení důležitosti výstavby socialismu a základů komunismu.

Geologii a mineralogii se věnuje na obou větvích polovina vyučovacího času ve 3. ročníku, kde je mimoto obecná biologie. Jinak se probírá učivo v obou větvích souběžně, rozdíl je toliko v rozsahu učiva a v počtu praktických cvičení. Na přírodovědné větvi, kde je celkem o 2 týdenní hodiny více, se věnuje v každém ročníku třetina vyučovacího času praktickým cvičením; laboratorní práce na humanitní větvi se konají ročně čtyřikrát až devětkrát po dvou hodinách. Na obou větvích jsou povinné exkurze do přírody (2 až 3 ročně).

Tělesná výchova

Velký význam tělesné výchovy pro život v socialistické společnosti je zdůrazněn tím, že se jí učí v každém ročníku po třech hodinách proti dřívějším dvěma. Další novinkou je, že jsou osnovy tělesné výchovy jednotné pro všechny školy II. cyklu, a že má tělesná výchova odlišné pojetí od dřívějšího tělocviku po stránce odborné a nové ideové zaměření.

²³⁾ A. Vodička—M. Panková: *Změny ve vyučování biologii a chemii v 1. ročníku SVVŠ ve škol. roce 1965/66. Přírodní vědy ve škole*, XVI, 20—23.

Učební osnovy tělocviku z r. 1933 měly 5 hlavních oddílů: 1. cvičení pořadová, 2. cvičení prostrná, 3. hlavní náplň cvičení (na nářadí, úpoly, hry, turistika), 4. poučení ze zdravotvědy, 5. společenská výchova. Obsah osnov tělesné výchovy z r. 1961 je koncipován zcela jinak. Učivo se třídí do těchto základních okruhů: 1. gymnastika, 2. sportovní příprava (lehká atletika, sportovní gymnastika, různé druhy sportů), 3. turistika, 4. COŠ s brannou přípravou. Od 1. 9. 1966 byl změněn a rozšířen obsah učiva branné přípravy. Věnuje se jí nyní ve všech ročnících 1 hodina týdně. Doplňkem povinné tělesné výchovy jsou nepovinné sportovní hry. Pro žáky s oslabeným zdravím se zřizují oddělení zvláštní tělesné výchovy, v nichž se pracuje podle samostatných osnov.

Podstatný rozdíl nových osnov proti r. 1933 je v jejich ideovém zaměření. Kdežto dříve byl zdůrazňován hlavně jejich úkol ve výchově člověka zdravého, vytrvalého, soběstačného a pečujícího o své zdraví, žádají nové osnovy, aby byla mládež připravována k obětavé práci při budování socialismu a k obraně vlasti. Celá praxe tělesné výchovy má žáky tělesně utužovat, navykat je hygienickému způsobu života a poskytovat jim zotavení. Školy mají v tom směru spolupracovat s příslušnými složkami ČSTV, ČSM, ČSČK, ROH a SVAZARMU.

Nové osnovy mají novou koncepci, odpovídají současným požadavkům na tělesnou výchovu po stránce ideové, tělovýchovné, branné, hygienické i společenské, jak to vyžaduje náš společenský vývoj směřující k vybudování základů komunismu.²⁴⁾

Základy výroby

Jde o předmět zcela nový, zavedený teprve r. 1961. Osnovy mu přidělily v každém ročníku SVVŠ po osmi hodinách, celkem 24 hodin. Dále ukládaly, aby žáci konali po 3 týdny (18 pracovních dnů) souvislou praxi ve svém zvoleném oboru, a to buď v závodech strojírenských, nebo zemědělských. Kromě praktického vyučování se žákům dostávalo i teoretického poučení ve zvláštních hodinách odborné teorie.

Při zavádění do praxe v závodech docházelo však k různým obtížím, takže žáci nebyli někde vhodně zaměstnáváni, jinde byla dokonce praxe pokládána za přítěž pro závody, což jejich pracovníci dávali najevo. A pro vyučování odborné teorii nebyli všude vhodní učitelé. A tak docházelo k paradoxu, že předmět, který měl mládež získat pro výrobní práci, někde spíše od ní odpuzoval. Kromě toho přílišný počet vyučovacích hodin a doba, kterou žáci strávili na souvislé praxi a na chmelových brigádách (dohromady nejméně jeden měsíc), měly nepříznivé důsledky ve vyučování jiným předmětům.

To vše vedlo k tomu, že při úpravě osnov r. 1966 bylo vyučování základům výroby omezeno na 1. ročník se čtyřmi hodinami týdně, z nichž mají připadnout 2 hodiny na odbornou teorii a 2 hodiny na praxi, jež se koná podle místních poměrů v některém z těchto výrobních odvětví: ve strojírenství, elektrotechnice, chemickém nebo potravinářském průmyslu, v zemědělství. Místo dřívější povinné souvislé praxe se zavádí individuální dobrovolná praxe o prázdninách, zpravidla čtrnáctidenní.

K této změně došlo v duchu usnesení ÚV KSČ z října 1964, podle něhož má střední škola připravovat především pro vysokoškolské studium. Proto vyučování základům výroby nesleduje již, jak tomu bylo dříve, přípravu pro jed-

²⁴⁾ Jar. Vejrych: *K pojetí výuky tělesné výchovy na školách II. cyklu. Tělesná výchova mládeže*, XXXII, 49 n.

notlivá manuální povolání, ale poznání podstaty výroby jako složky úplného středoškolského vzdělání, potřebného pro studium na vysoké škole, popřípadě i pro uplatnění v praktickém povolání po maturitě.²⁵⁾

Volitelné předměty

Omezíme se jen na volitelné předměty podle úpravy osnov z r. 1965 a 1966. Z předmětů, které si mohl žák volit podle původního učebního plánu z r. 1931, odpadla konverzace v dalším cizím jazyce a hudební výchova, praktická cvičení v přírodovědných předmětech byla zařazena do pravidelného vyučování fyzice, chemii a biologii s geologií. O latině a deskriptivní geometrii, které jsou volitelnými předměty i po úpravě osnov, bylo pojednáno dříve, neboť se jim vyučuje též povinně, takže z dřívějších volitelných předmětů zůstává jen výtvarná výchova a nově se zavádí technické kreslení.

a) Výtvarná výchova (dříve kreslení)

Ve vyšších ročnících reálného gymnasia se vůbec neučilo kreslení. Osnovy z r. 1949 zavedly výtvarnou výchovu jako povinný předmět se čtyřmi týdenními hodinami, nyní je předmětem volitelným ve 2. a 3. ročníku SVVŠ po dvou hodinách týdně. Již r. 1949 rozšířily osnovy tradiční pojem kreslení na výchovu výtvarným dílem. Osnovy z r. 1961 zdůrazňují mimoto zřetel polytechnický a ideopolitický. Výtvarná výchova má vychovávat harmonicky rozvitého komunistického člověka.

b) Technické kreslení

Osnovy z r. 1931 zavedly technické kreslení jako předmět nepovinný, jejich úprava z r. 1965 jako předmět volitelný; logicky by tomu mělo být naopak, neboť cílem a úkolem technického kreslení je prohloubit vědomosti a dovednosti žáků ze zvolené specializace základů výroby. Technické kreslení umožňuje žákům rozumět technickým výkresům a znázorňovat předměty výrobní práce. Tak přispívá ke spojení školy se životem. Technické výkresy a náčrty vypracovávají žáci podle skutečných předmětů nebo názorných obrazů. Žáci se seznamují s vynikajícími pracemi našich zlepšovatelů, inženýrů, architektů a techniků a tím se podporuje výchova k socialistickému vlastenectví.

Závěry

Ze srovnání osnov pro 5. až 8. ročník reálných gymnasií, 1. až 4. ročník gymnasií (1949) a 1. až 3. ročník SVVŠ podle osnov z r. 1961 a jejich úpravy v r. 1965 a 1966 vyplývají některé závěry, z nichž uvedeme aspoň hlavní.

Proti třídní výběrovosti předměnovské střední školy, která byla přístupná jen nepatrné části naší mládeže, stanovil XI. sjezd KSČ požadavek, aby školy II. cyklu poskytovaly postupně převážně většině mládeže úplné středoškolské vzdělání. Tento požadavek není sice dosud splněn, ale počet mládeže, která absoluuje nyní střední školu, je téměř čtyřikrát vyšší než před r. 1938. Přitom je nyní střední škola přístupná všem dětem, kdežto dříve ji navštěvovaly hlavně děti buržoazního původu.

²⁵⁾ Jos. Havlíček: *Úprava studia na SVVŠ a základy výroby*. Výroba a škola, XI, 33 n. — Václav Kureš: *Organizační pokyny pro vyučování základům výroby ve smyslu nového pojetí studia na SVVŠ*. Výroba a škola, XI, 120 n.

Snaha zpřístupnit co největšímu počtu žactva střední školu vedla však k zřizování nových škol i v malých obcích, kde nebylo možno školu řádně vybavit po stránce věcné ani personální. Proto dochází nyní k rušení takových SVVŠ, jež by v novém pojetí neumožňovaly zřizování obou větví.

Doba vzdělání na střední škole byla zkrácena ze čtyř na tři roky. Stalo se to r. 1953 a tento stav dosud trvá. Je samozřejmé, že se tím i ztížila možnost poskytnout žactvu takové vzdělání, jaké vyžaduje návštěva vysokých škol. Prozatím se s prodloužením středoškolského vzdělání nepočítá a jisté náhrady za zkrácení vzdělávací doby chceme získat diferenciací na SVVŠ — zřizováním dvou větví: přírodovědné a humanitní.

Důležitým rozdílem mezi střední školou dříve a nyní je její ideový základ. V socialistické společnosti je každé vzdělání, tedy i středoškolské, součástí a prostředkem komunistické výchovy, což se projevuje velmi výrazně v osnovách SVVŠ. S tím souvisí i polytechnický charakter SVVŠ, jež má zajistit nejen přípravu žactva pro práci duševní, ale i pro práci tělesnou, aby se žáci stali aktivními účastníky při budování socialistického státu.

Tomu měl napomáhat nový předmět, základy výroby, zavedený r. 1961. Měly původně dalekosáhlý účel: připravit žáky pro vykonávání jednoduchých dělnických povolání, popřípadě umožnit prokázání základní dělnické kvalifikace. Proto jim bylo dáno v učebním plánu výsadní místo. Jak již bylo dříve uvedeno, nebyly splněny naděje vkládané do tohoto předmětu, a proto došlo roku 1935 k jeho radikálnímu omezení na střední škole.

Všeobecné a polytechnické vzdělání se uskutečňuje na SVVŠ předně v soustavě učebních předmětů. Učební plán obsahuje předměty jazykové, společenskovědní, matematické, přírodovědné, tělesnou výchovu a základy výroby. A tu se jeví proti dřívější střední škole velký rozdíl v absolutním i poměrném počtu hodin věnovaných každé z uvedených skupin předmětů. To jasně vyplývá z tabulky 2.

Zkrácení středoškolského studia ze čtyř na tři roky mělo za důsledek jednak zvýšení počtu týdenních hodin, jednak zkrácení vyučovací jednotky z 50 na 45 minut. Přesto se učí žáci nyní v každém týdnu o plných 120 minut déle než r. 1933. Zvýšený počet hodin a jejich časté střídání žáky pochopitelně více unavuje.

Základy výroby byly zredukovány z 22 % na 3,5 %. Kromě toho odpadly 3 týdny souvislé práce v 1. a 2. ročníku. Získaného času bylo možno použít k posílení ostatních předmětů.

Ze srovnání počtu vyučovacích hodin a podílů, které jednotlivé předměty zabírají z celkového počtu týdenních hodin (v procentech), vidíme, že v nových osnovách získávají předměty matematicko-přírodovědné. Jejich podíl na počtu vyučovacích hodin vzrostl z 22,5 % r. 1933 na 47 % r. 1965 (větev přírodovědná). Odpovídá to mohutnému rozvoji přírodních věd. Zato byly velmi zredukovány předměty jazykovědné a společenskovědné, jež zabíraly r. 1933 70,5 % vyučovacího času, r. 1961 jen 38 % (na větví humanitní nyní 54 %). O vyučování tzv. dalším cizím jazykům není ještě dostatečně postaráno pro nedostatek času.

Velkým nedostatkem současných osnov je opomíjení *estetické výchovy*. Roku 1949 byla zavedena na gymnasia povinná hudební a výtvarná výchova. R. 1961 byly oba tyto předměty volitelné, úprava z r. 1965 degradovala hudební výchovu na předmět nepovinný. Osnovy těchto předmětů jsou sice pěkné a po-

crokové, ale — zvláště hudební výchova — pomalu ze středních škol mizí. Důvodem je rovněž nedostatek času.

Nový učební plán a osnovy mají tedy některé nedostatky, jež vyplývají hlavně z časového omezení střední školy na 3 roky. Srovnáváme-li však vývoj střední školy od r. 1953, musíme uznat, že úprava učebních plánů a osnov z r. 1965 a 1966 je velkým krokem vpřed.

Tabulka 2.

Předměty jednotlivých skupin	Počet týdenních hodin a procent, jež každá skupina zabírá v učebním plánu osnov z roku							
	1933		1961		1965			
	hodin	%	hodin	%	větev přírodovědná		větev humanitní	
					hodin	%	hodin	%
Jazykovědné předměty	*) 66	*) 55,5	**) 28	**) 26	***) 29	***) 27	*) 42	*) 39
Společenskovědní předměty	18	15	13	12	15	14	16	15
Matematika	10	8,5	12	11	15	} 17,5	12	11
Deskriptivní geometrie	—	—	—	—	4		—	—
Přírodovědné předměty	17	14	22	20,5	32	29,5	25	23
Tělesná výchova	8	7	9	8,5	9	8,5	9	8,5
Základy výroby	—	—	24	22	4	3,5	4	3,5
Celkem	119	100	108	100	108	100	108	100

Procenta jsou zaokrouhlena

*) Včetně volitelného dalšího cizího jazyka.

**) Včetně konverzace v živém jazyce.

***) Včetně volitelné latiny.

LITERATURA

Kromě literatury citované v textu a učebních osnov bylo použito těchto pramenů:

Otakar Kádner: *Vývoj a dnešní organizace školství*, díl I., Praha 1929.

Ian Čeněk: *Reforma střední školy, její podstata a cíle*. Praha 1933.

Josef Bezdiček: *Československé střední*

školy v předpisech, tradici i prakt. Brno 1934.

Rudolf Neuhofer: *Střední školství*. Praha 1935.

Kolektiv pracovníků VÚP, Praha: *Střední vzdělání ve střední všeobecně vzdělávací škole a ve střední škole pro pracující*. Praha 1962.

Zprávy Státního úřadu statistického ČSR, roč. XV až XIX.

Statistická ročenka ČSSR, Praha 1964.

Система средних школ на территории ЧССР была создана в пятидесятые годы прошлого столетия. В 1933 г. была осуществлена их частичная реформа, направленная на сближение низших классов гимназий, реальных училищ и реальных гимназий. В 1948 г. из старших классов всех типов средних школ были образованы четырехклассные гимназии, а их младшие классы были объединены с городской школой в единый тип школы. В 1953 г. начальная школа была соединена с существующей гимназией, в результате чего возникла одиннадцатилетняя средняя школа, состоявшая из восьми классов начальной школы, тогда как последние три класса — выборочные — заменили существовавшую до тех пор четырехлетнюю гимназию.

В 1960 году было узаконено обязательное девятилетнее образование в начальной девятилетней школе, а из последних трех классов одиннадцатилетней средней школы была создана средняя общеобразовательная школа (СООШ). В 1965 г. в СООШ была внедрена дифференциация обучения в двух направлениях — по ветви естествоиспытательной и гуманитарической. Наряду со школами с нормальной программой обучения днем в ЧССР имеется пространная сеть средних школ для трудящихся.

Все изменения организации средней школы сопровождались изданием новых учебных программ, сопоставлению которых посвящена существенная часть статьи. Автор утверждает, что сокращению курса средней школы с четырех на три класса имело неблагоприятные последствия, в частности, в области языковедения (был вычеркнут из программы латинский язык, было ограничено обучение живым иностранным языкам) и в области обществоведения. Напротив этого была подчеркнута значимость обучения физике и химии в сравнении с прошлыми программами. В 1961 г. было внедрено обучение новому

предмету — основам производства, которому было отведено много часов в программе, поскольку средняя школа должна была готовить своих выпускников к усвоению насложных рабочих профессий. Это обстоятельство вызвало сужение основной цели средней школы — подготовку выпускников к продолжению образования в высших учебных заведениях. В результате этого в 1965 г. число учебных часов (уроков) основ производства было сокращено за счет увеличения числа уроков остальных предметов. В 1965 г. в СООШ снова ввели обучение латинскому языку (на гуманитарической ветви в качестве обязательного предмета, а на естествоиспытательной — в качестве необязательного). Затем было увеличено число уроков живых иностранных языков, на обеих ветвях внедрено преподавание психологии, логики и философии, на естествоиспытательной ветви была расширена программа преподавания математики и природоведения. Во всех учебных программах, изданных после 1948 года подчеркивается воспитание и обучение в духе марксизма-ленинизма и научное мировоззрение.

Весьма положительно проявилась демократизация образования. СООШ выпускают теперь почти в четыре раза больше абсолювентов, чем перед 1948 г. В то время, как перед фашистской оккупацией в ЧССР весьма мало детей из рабочей среды получали среднее образование, теперь на средних школах учится 41 % детей пролетарского происхождения и весьма много рабочих учатся в средней школе без отрыва от работы.

Таким образом, невзирая на некоторые недочеты, вытекающие из ограничения по времени образования в средней школе на три года, следует сказать, что наши СООШ — особенно после изменений, осуществленных в 1965 и 1966 гг. — представляют шаг вперед!

THE DEVELOPMENT OF SECONDARY EDUCATION IN CZECHOSLOVAKIA FROM 1933 TO 1966

The origins of the secondary school system in Czechoslovak territory date from the 1850's. A partial reforms of this system was carried out in 1933, whereby the lower forms the three types of grammar school (classical, technical and comprehensive) were brought closer together. In 1948 the higher forms of all types of grammar schools formed a single type of a new, four-year grammar school, whereas their lower forms were merged with the secondary modern school to form a unified type of basic school. In 1953 the basic school was joined to the existing grammar school to form the eleven-year school, which consisted of eight years of basic school and the last three years were selective, replacing the former four-year grammar school.

The Education Act of 1960 provided for compulsory attendance of nine years at the basic nine-year school and the last three forms of the eleven-year school were turned into a secondary general school. In 1965 the secondary general school was differentiated into two sides — science and arts. In addition to day schools there is an extensive network of secondary schools for working people.

Each change in the organization of secondary education brought with it changes in the curricula and a substantial part of the article deals with their comparison. The author points out that the shortening of the secondary school from four years to three had unfavourable consequences especially in the teaching of languages (Latin was dropped and the teaching of modern languages was restricted) and of social sciences. On the other hand the teaching of physics and chemistry was reinforced in comparison with the former

state. The "fundamentals of production", which was newly introduced as a subject in 1961, had a great number of teaching periods because the secondary school was to prepare its pupils for simple manual occupations. But this diverted the secondary school from its main purpose, i.e. preparation for study at universities. Consequently the number of teaching periods devoted to fundamentals of production was cut and that of some other subjects was extended. In 1965 Latin was re-introduced at the secondary general school (in the arts side as a compulsory subject, in the science side as an optional one), the teaching of modern foreign languages was reinforced; both sides give instruction in psychology, logic and philosophy, the science side has extended the teaching of mathematics and natural sciences. All the curricula since 1948 have stressed education and instruction in the spirit of Marxism-Leninism and the scientific world outlook.

What is a great asset is the democratization of education. The secondary general school now has nearly four times as many school-leavers as it had before 1938. Whereas before 1938 only a very small number of children from working class families attended the grammar schools, nowadays 41 per cent of secondary school pupils are of working-class origin and a great many workers study at the secondary school as part-time students while they work.

And thus in spite of certain shortcomings resulting chiefly from the reduction of secondary education to three years, after the changes in 1965 and 1966, does mean a step forward.